

téneteinek kibontásában fontos szerepet kaphattak volna a két alkotó hasonló irányú szellemi, elméleti, irodalmi orientációi és alkati, nemzedékbeli különbségei is. Bár Havasréti tárgyalja Szerb 1927-es *Az intellektuális költő* című Babits-esszéjét, s a fiatalabb alkotó esszéinél is kiemeli a babitsi esszényelv lirizálásának jelentőségét, ám a *Nyugat* szellemi vezérének irodalomszemléletét, tanulmány- és esszéírói karakterét csak a szakirodalom alapján tárgyalja röviden. *Az európai irodalom története* bevezetőjének idézésén kívül csupán a *Beszélgetőfüzetekből* kapunk néhány Szerbre vonatkozó megjegyzést. Holott a goethei világirodalom fogalom hatása és a német alkotó iránti rajongás mindkettőjük pályájának kitüntetett pontja, ahogy a magyar és a világirodalom összefüggései, a táj és nemzetek viszonya, a nemzetkarakterológiai szempontok és a korabeli hanyatláselméletek inspiráló hatása is közös irányokat, összevetendő területeket mutat, akár Babits irodalomtörténete, akár a *Magyar irodalom, Az irodalom elmélete, a Szellemtörténet* vagy az *Itália és Pannónia* című Babits-írások érintése által.

Havasréti Szerb-könyve, kifogásaim ellenére is, nagyszerű, alapos és végiggondolt vállalkozás. A különböző irányokból, témákból, művekből induló fejezetek gyakran érkeznek ugyanazokhoz a gondolati csapásokhoz – (pre)romantika, csoda, exkluzivitás, neofrivolság, spenglerizmus, freudizmus stb. –, amelyek ismétlődéseik által végül kitaposott ösvényekké szélesednek, s így láthatóvá teszik Szerb Antal alkati, alkotói, szellemi alapvonásait, melyek monográfiájának köszönhetően most, halála után mintegy hetven évvel, messziről is élesen kivehetőek. (*Magvető*)

VISY BEATRIX

Fehér színesek

SZÉKELY LÁSZLÓ: A LEHETELENSÉGEK ORSZÁGA

Pusztai Gábor debreceni néderlandista, a holland gyarmati irodalom magyar vonatkozásainak bizonyosan legjobb ismerője Székely László író-műfordítónak eredetileg magyar lapokban, folyóiratokban – javarészt *Az ünnepben*, *A Földgömbben* és a *Tükörben* – megjelent elbeszéléseit gyűjtötte össze és adta közre. Székely 1914-ben kerekedett fel unokatestvérével, hogy Kelet-Indiában (Indonéziában) próbáljon szerencsét. Munkafelügyelői állást kapott, 16 éven keresztül élt és dolgozott különböző ültetvényeken Deliben. Itt ismerkedett meg Madelon Lulofsszal, akivel összeházasodtak, egy lányuk is született. 1930-ban Budapestre költözött a család, Madelon Magyarországon írta meg gyarmati tárgyú regényeit, amelyek nagy sikert arattak Hollandiában. Székely első elbeszélései is ebben az időszakban születtek. Ő is híresebb volt Hollandiában, mint Magyarországon, jóllehet igazán ismertté az a botrány tette, amely egyik könyvének amerikai fordítása kapcsán robbant ki Hollandiában (a holland változat kevésbé volt kritikus a gyarmati viszonyokkal szemben, mint az angol szöveg – amely viszont nagyon közel állt a magyar eredetihez). 1938-ban a biztonságosabbnak tartott Hollandiába költözött a

család. A zsidó származású Székely Hollandia német megszállása után feleségére és lányára való tekintettel egyedül tért vissza Magyarországra. Itt halt meg szívrohamban, 1946-ban.

A kötethez írt előszavában Pusztai Gábor hangsúlyozza, hogy Székely „hazai irodalmi irányzatokhoz nem tudott kapcsolódni, ezért Magyarországon leginkább útleírásnak tekintették műveit”; ugyanakkor Hollandiában egy irodalmi hagyomány részeként kezelik könyveit: „Hollandia, gyarmatosító nagyhatalom lévén, évszázadokon keresztül jelen volt az indonéz szigetvilágban, és könyvtárnyi az erről szóló irodalma: a 16–17. századi hajónaplóktól és útibeszámolóktól kezdve a 18. századi útleírásokon keresztül a 19–20. századi regényekig és elbeszélésekig”. Ez a kijelentés némi árnyalásra szorul, hiszen a század első felében töménytelen útirajz és gyarmati regény jelent meg magyar fordításban, vagyis nagy igény mutatkozott az ilyen írások iránt. Másrészt Székely viszonylagos hollandiai ismertségét nem írásainak esztétikai értékei magyarázták, inkább arról lehet szó, hogy – Magyarországgal ellentétben – Hollandiában automatikusan a koloniális diskurzus részét képezték a művei.

A jelen kötetben olvasható „elbeszélések” kifejezetten újságba szánt színes írások: élménybeszámolók, Székely saját szumátrai pályafutását vagy annak egy szakaszát bemutató elbeszélések (igaz, néha E/3. személyű narrátorral), egy-egy tipikusnak beállított sorsról vagy pályafutásról készített vázlatok, vadászkalandok, illetve a bennszülöttek egymás közti leszámolásairól szóló történetek. Az egyes típusokba sorolható szövegekben rendre ugyanazok a panelek ismétlődnek – ez még akkor is feltűnő, ha Pusztai Gábor láthatólag azt a szerkesztési elvet követte, hogy váltogassák egymást a különböző típusba tartozó írások. Nem is annyira bizonyos poétikai jegyek hiányával vagy az irodalmi elemek konvencionális használatával magyaráznám, hogy miért érzem lektúrnek ezeket az „elbeszéléseket” – Székelynek láthatólag nincs sok érzéke a sűrítéshez, a kihagyáshoz, a többértelműség megeremtéséhez –, mint inkább azzal az ajánlattal, amit az (átlagosan művelt polgári) olvasónak tesz minden művével: szórakoztatni, néha talán tanítani is akar, érdekességekkel szolgálni, és megkíméli az olvasót az értelmezés feladatától. Nem sokat bíz ránk, szinte a szájkba rágja, hogy mit akar elmondani a meséjével – már ha nem pusztá leírást ad.

Bár a feszültségkeltéshez nem ért Székely, a mai magyar olvasó számára mégis nagyon izgalmasak az „elbeszélései”, mert szinte tálcán kínálják egy kritikai olvasat lehetőségét. Leírásaiban kimutathatók a hatalomgyakorlás rejtett módozatainak bizonyos irodalmi reprezentációi, illetve formái. Ilyen például – M. Meijer kategóriáit idézve – az ember és környezetének homogenizálása („hangyaként nyüzsögtek a meztelen kulik az erdőben”), az önreflexió hangsúlyozott hiánya a bennszülöttekben („De hát: tuwan szuruh – az úr így parancsolta”); a tárgyiasítás („végigsepert keskeny-inas majom-kezeivel sima, barna testén”), a gyámkodó elbeszélőmód használata (csak a bennszülöttek feltételezett gondolatait, érzéseit „fordítja” le a szerző, azok sohasem kérdeznak, csak válaszolnak, akkor is röviden és többnyire értetlenül), a bennszülöttek közti leszámolások tematizálása.

Ezeket a kirekesztő alakzatokat a legnagyobb természetességgel veszi át és/vagy alkalmazza Székely. Sokkal fontosabb azonban, hogy egy-egy története a mai olvasó számára nyilvánvalóan más értelme(ke)t is hordozhat, mint amit a szerző-el-

beszélő sugall, sőt, gyakran kifejezetten el is magyaráz. Ennek legpregnansabb példája *A kuli* című elbeszélés, amelynek drámaiságát nagyon lerontja, hogy a maláj szigetek és a kuli élet hosszú leírásával indul. Pedig a tárgya valódi konfliktus: „bizony néha nehéz kibogozni, melyiknek van igaza: a keletinek-e, aki odahaza van a maga világában, vagy a nyugatnak, aki a maga világából betolakodott egy idegen világába, más gondolkozású emberek közé. Néha mégis mind a kettőnek igaza van a maga szempontjából. Mégis tragédia származik belőle.” – írja a hosszúra nyúlt bevezető részben az elbeszélő. Bennszülött felügyelője, Djamarto engedélyt kér az elbeszélőtől, hogy eltemethesse a kisgyereket (az elbeszélő külön is kiemeli: sírva, mert általában nehezen képes érzelmet leolvasni a bennszülöttek arcáról). Az elbeszélő elmondja neki, hogy ez tilos, előbb kórházban meg kell vizsgálni a holttestet, és csak akkor temetheti el, ha nem fertőző betegségben halt meg. A felügyelő nem szeretné, hogy felboncolják a gyereket, mert akkor a lelke nem mehet a szorgába (mennybe). Az elbeszélő az orvoshoz fordul, aki nem hajlandó kivételt tenni. „Igaza van – gondoltam –, de azért mégis nehéz Djamartonak megmondani a doktor üzenetét. A legjobb felügyelő, a legengedelmesebb munkatárs konokul megtagadta a szolgálatot. Fegyveres őrök vitték el erőszakkal a gyerek hulláját.” Djamartót elítélik, miután kiszabadul, rajta marad a bélyeg, sehová sem veszik fel munkára, koldusbotra jut, tudatja szenvtelen hangon az elbeszélő (végül is az engedelmességet tartotta felügyelője legjobb tulajdonságának). Az írás folytatásából megtudjuk, hogy az elbeszélő még felhívta a kórházban az orvost, arra kérte, hogy ne boncolja fel a gyereket, mert ő ismeri a bennszülötteket, és baj lesz. Az orvos azonban hajthatatlan marad. Az elbeszélés azzal zárul, hogy a boncolásnál segédkező bennszülött „ismeretlen lázban” meghal; az elbeszélő kétséget sem hagy afelől, hogy társai megmérgezték. „[M]eghalt, mert Kelet összeütközésbe került Nyugattal. A bennszülöttek összeköttetései bonyolultak, nincs az a vizsgálóbíró, detektív, aki valamit ki tud bogozni abból, amit a maguk ügyének tartanak. Egy európai elrabolta egy bennszülött gyerek lelki üdvét. Nem tehet róla, hiszen tudatlan és tisztátalan féreg ő, a hitetlen fehér kutya. De egy bennszülött, egy telivér maláj segédkezett neki! Az már teljes egészében tudja, mit csinált. Ezért kellett bűnhődnie.” Az elbeszélő úgy állítja be magát, mint aki ismeri a malájokat, érti, sőt, megérti a gondolataikat és az érzéseiket. Ennek ellenére végső soron az orvosnak ad igazat (a higiéniai gondolkodás a malájokat volna hivatva megóvni tudatlanságuk következményeitől), sőt, azt vélelmezi, hogy – ugyan más gondolatmenet alapján – maguk a malájok is felmentik a fehér embert. Ennél is fontosabb, hogy a malájok „igazságosztásával” szemben mintha az európai igazságszolgáltatás magasabb rendűségét vallaná – amely pedig éppen az ilyen esetekkel, mint a boncolás következtében előálló lelki konfliktus, nem tud mit kezdeni... A bennszülötteknek azért kell könyörögniük, hogy legalább a túlvilágon nyugtot hagyjon nekik a fehér ember – ez mindent elárul a hatalmi viszonyokról. Azzal végeznek, aki fölött hatalmuk van, és ezzel mégis demonstrálni tudják, hogy van olyan szegmense az életnek, amire a fehér embernek nincs semmi ráhatása. Ezt az üzenetet, gesztusuknak ezt a jelentését viszont mintha egyáltalán nem értené az elbeszélő. Még az is elképzelhető, hogy az egész eseménysorok tökéletesen más, európai számára felfoghatatlan értelme van.

A címadó elbeszélésben ugyanezt a jelenséget figyelhetjük meg. Útban Szumátra felé, a hajón holland társa Székely lelkére köti, hogy semmin se lepődjön meg, ez a lehetetlenségek országa (noha azt is hozzáteszi: „Talán ez ma az egyetlen hely, ahol a semmiből valamit lehet csinálni” – vagyis ez a lehetőségek országa is, csak ez a gondolat elsikkad az elbeszélés további részében). „És azóta nem lep meg semmi.” – írja a szerző. – „Nem lep meg az őserdő, amely a mocsárból nő ki, és ahol a krokodilusok csak úgy ficáncolnak, mint otthon Tarizsán a békák a kenderáztatóban. [...] Az sem, hogy még a legforgalmasabb utakat szegélyező fákon is úgy ugrándoznak a majmok, mint otthon az Erzsébet téren a verebek.” A holland egy riksán vezeti körbe a településen Székelyt, akinek nem tetszik „ez a nem nagyon humánus közlekedési eszköz”. A kuli köhög, Székely azt írja: még néhány év, és nem fogja bírni a munkát, addigra össze kell szednie valamicske pénzt. Ezután ismét leírás következik, de feltűnő, hogy itt már a modernitás (töfögő autók, tartályok) és a „primitív” állapotok (meztelen felsőtestű nők, kígyók a városban) együttesét festi le különösnek Székely. Utána megint visszatér a kulira: „Köhög, és vissza-visszasandít, hogy sajnáljuk-e. Még néhány év és nem tud szaladni a kis kocsiival. Minden garas fontos: a szingkeh urak még lágyszívűek, és a köhögés jó trükknek bizonyul.” A történet azzal zárul, hogy Székely találkozik egy honfitársával, a kezében tartott újságról jön rá, hogy magyar. Háromnegyed évnyi indonéz tartózkodás után valószínűleg most először találkozik magyarral: ez az igazi „lehetetlenség”, és az, hogy a holland semmit sem ért nem csak a szavaikból, de hatalmas örömeiből sem. Ebben az írásban különösen feltűnő a „saját” reflektálatlan abszolutizálása: az olvasó számára nyilvánvaló, hogy amit az elbeszélő „lehetetlenségként” aposztrofál (a majmok stb.), az a Szumátrán élők számára egészen természetes. A „saját” azonban más módon is meghatározza Székely gondolkodását. Az elbeszélőnek szinte rögtön kiélesedik a tekintete, észreveszi, hogy a kuli hogyan használja ki nyomorúságos helyzetét, „mire nem vetemedik” a túlélés érdekében. Székely ugyan nem mond felette egyértelmű ítéletet, de mégis inkább a „még gyanútlan” fehérek pártját fogja, és mintha ez lenne a végső szava a kérdésről: a hátralévő két oldalon már nem foglalkozik a kulival. Ráadásul a saját honvágya mindenki más szenvedése iránti érzékét elnyomja: mintha idegen lenne új helyén, kívülállóként nem igazán rá tartozna az őslakosok nyomorúsága, fájdalma (de öröme sem).

Természetesen nem kell mindig a szövegek mögé néznünk ahhoz, hogy megismerjük Székely előfeltevéseit, nemegyszer közvetlenül is kifejti az elképzeléseit és hangot ad nézeteinek. Többnyire az olyan első telepéseknek az erőfeszítéseit eszményíti, akiket szerinte ugyan elsősorban a meggazdagodás vágya fűtött, de ezért hatalmas áldozatokat vállaltak; mi több, céljaikért együtt szenvedtek az őslakosokkal, akiket ráadásul jóléttel véltek megajándékozni. „Az őserdő lassan-lassan eltűnt, a mocsarakat jórészt lecsapoltuk, rendes utak épültek, szép kőházak, gondosan ápolt kertek. S amikor már minden élvezhető volt, megjelentek az első ültetvényes asszonyok. [...] A duhaj ültetvényesek is elkezdtek ritkulni, helyettük jólfésült, jómodorú és jól öltözött ültetvényes urak járták a kövezett utakat. [...] Az új ország öntötte az aranyat. Az úttörők munkája nem volt hiábavaló. Az évezeade heverő őstalaj ontotta az Isten áldását.” Székely legtöbb írásából az olvasható ki, hogy a „fejlődésnek” ezen a pontján kellett volna megállítani az időt (igaz, néha

paradicsominak nevezi Indonézia eredeti állapotát is, melynek földje az őslakosokat bőségesen ellátta azzal a kevéssel, amit igényeltek). Az „elbeszélések” tanúsága szerint ezt az idillt csak a világháború zavarta meg, és később csak a világváltság vetett véget neki. Székely néhol eljut annak felismeréséig, hogy sorsközösség fűzte egybe a bennszülöttekkel, illetve a robotoló kínai kulikkal. Egyik írásában például ezzel a felkiáltással ragadja ki magát a környezet kiváltotta unalomból, tepedségből az őserdő közepén: „Gyerünk, mert Amerikában üresen darálnak a gyáarak!” Így ad hangot egy olyan rendszer működésével szemben érzett tehetetlenségének, amelyet a saját mechanizmusa tart mozgásban. A lánc egyik tagja sem szállhat ki a termelésből. Ami persze nem jelenti azt, hogy akárcsak egy ideig is lényegében mindenki haszonélvezője – nemhogy egyformán haszonélvezője – lett volna a folyamatnak, mint Székely sugallja. Székely elkerülhetetlenek ábrázolja, ami történt, még ha hangjába néha némi keserűség vagy együttérzés is vegyül a közvetlenül alá tartozó emberekkel szemben. Azt sugallja, mintha nem lett volna választás: ahogy a nyugati ember betette a lábát Indonéziába, a törzsfőknél kinyílt a szemük, attól fogva csakis kezdetlegesnek és provinciálisnak láthatták a maguk életmódját, sorra megkötötték a maguk alkuit; „az őserdő halk fia” (ahogy Székely nevezi) pedig semmit sem ért abból, ami körötte történik, néha kitör, és ámokfutást rendez, vagy maga is városivá vedlik, elhagyja ősei életmódját, szokásait. Attól fogva „dolgoznia kell”, immár pusztán ennek az életmódnak a fenntartásáért, egyszerűen „mert kell a pénz” – még ha ez nem is tudatosul benne.

A kötet legerősebb darabja nem egy „elbeszélés”, hanem egy beszélgetés, amelyet a harmincas években dr. Glass Imre folytatott a Székely-házaspárral. Igazi, eleven dialógus: Székely vissza-visszakérdez benne, majd kérdezővé lép elő, aztán ismét a meginterjúvolt szerepében találja magát. Mintha nem konkrét céllal, valakinek a számára készült volna ez a szöveg, hanem tényleg egy privát beszélgetést olvasnánk. Két férfi cseréli ki egymással a tapasztalatait – volt mit, ugyanis a Brazíliát és Afrikát megjárt Glass tapasztalatai a dolog természete szerint nagyban különböztek Székely élményeitől. Madelont csak kétszer vonják be a beszélgetésbe, igaz, nem tudott tökéletesen magyarul. Így is kiderül, hogy az ő tapasztalatai és kötődései (Indonéziában született), illetve a nő helyzetéről vallott elképzelései markánsan különböztek a férjéétől – noha Székely az adandó alkalommal szinte beléfojtja a szót azzal, hogy helyette válaszol... A beszélgetés azért is érdekes, mert Székely közvetlenül is megnyilatkozik jó néhány olyan dologról, amit az „elbeszéléseiben” tematizált. Például kifejti, hogy annak, aki érti a bennszülötteket, a mindennapokban nincs szüksége rendőrökre. Pusztai Gábor gondos bevezetőjéből tudjuk, hogy Deliben gyakorlatilag maga az ültetvényes gyakorolta a rendőri és bírói hatalmat, csak rajta múlt, hogy mit enged meg, illetve meddig megy el. Mindazonáltal talán érdemes lett volna ennek kapcsán a bevezetőben külön is utalni Székely fenti kijelentésére, mert a kötet végére, ahol ez a beszélgetés szerepel, ezt az információt alighanem elfelejtik az olvasók. Pedig ennek a ténynek alighanem Székely témaválasztására is hatása lehetett: talán ezért kíváncsított ki belőle *A kuli* című történet is, tudniillik csak nagyon ritkán fordulhatott elő, hogy érintkezésbe kellett lépnie a központi hatalommal – és annál drámaibb volt a találkozás. Megint más kérdés, hogy azt mennyire drámaian volt képes megírni Székely.

A kötet előszavában Puztai Gábor annak a reményének adott hangot, hogy Székely elbeszélései szépirodalomként is megállják a helyüket. Azt írta, hogy Hollandiában „sok más, nem holland íróval – így Joseph Conraddal vagy Somerset Maughammal – együtt nagy becsben tartják a magyar szerzőt. Talán nem egészen ok nélkül” – azonban a döntést látványosan az olvasóra bízza. Alapos bevezetőjében egyetlen szót sem ejt az irodalomról, a gyarmati viszonyokkal ismerteti meg az olvasót, ráadásul Deli és Medan bemutatását ezekkel a szavakkal zárja: „Radnai és Székely ebbe a vadkeleti világba csöppentek bele, anélkül, hogy ennek tudatában lettek volna”. Ez csak tovább erősíti azt az érzést, mintha valójában azon a nézetben volna, hogy ezek az „elbeszélések” elsősorban mégiscsak annak a dokumentumai, hogyan térképezte föl fokozatosan magának az indonéz világot egy odavetődött hazánkfia. Végül is egy magafajta kultúrtörténész számára a kisebb tehetségű szerzők művei nemegyszer hasznosabbak, beszédesebbek lehetnek a valóban nagy írókénál – ami nem zárja ki, hogy valaki a dokumentumértéken kívül mást is találjon bennük. (*Printart-Press*)

BALOGH TAMÁS

Főszerkesztői pályázat

Az Alföld Alapítvány Kuratóriuma pályázatot hirdet a Debrecenben megjelenő *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat főszerkesztői posztjára 2016. január 1-i kezdettel.

A pályázatra érdemi írói és/vagy lapszerkesztői múlttal rendelkezők jelentkezését várjuk.

A pályázatnak tartalmaznia kell a pályázó:

1. szakmai önéletrajzát
2. fontosabb publikációinak jegyzékét
3. a print és online megjelenésével kapcsolatos terveit, valamint
4. a város kulturális életével és a folyóirat tradícióival összefüggő távlati elképzeléseit.

A pályázatok beérkezési határideje 2015. augusztus 31. A pályázatokról az alapszabály értelmében a kuratórium dönt. A jelentkezéseket az Alapítvány címére (4001 Debrecen, Pf.: 144) postai úton, 5 példányban kérjük beküldeni, a borítékra kérjük ráírni a „Pályázat” megjelölést.

Az eredményről minden pályázó írásos értesítést kap.

Debrecen, 2015. június 1.

dr. Simon Zoltán
a kuratórium elnöke

Főszerkesztő és felelős kiadó: ACZÉL GÉZA

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége. Nyomás: PIREHAB Nonprofit Kft. Nyomdaüzeme, Debrecen

Felelős vezető: Becker Norbert vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.